

Лекція 2

Тема: Організація індивідуальної позакласної роботи з біології та основ здоров'я

План:

1. Види індивідуальної позакласної роботи з біології
2. Позакласне читання з біології
3. Використання колекціонування в позакласній роботі
4. Індивідуальна робота з обдарованими та здібними учнями

Література:

1. Грицай Н.Б. Методика позакласної роботи з біології. Дистанційний курс : навч. посіб. Рівне: Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 2010. – 164 с.

1. Види індивідуальної позакласної роботи з біології

Індивідуальна форма позакласної роботи з біології проводиться майже в кожній школі. Тим, хто цікавиться біологією, вчитель пропонує:

- провести певні спостереження в природі,
- прочитати ту або іншу науково-популярну книгу,
- виготовити наочний посібник,
- підібрати матеріал для стенду тощо.

Досвідчені вчителі біології, як правило, з'ясовують захоплення школярів, дізнаються, що цікавить дітей, розвивають їхні інтереси в тому або іншому напрямку, підбираючи для здійснення цієї мети відповідні індивідуальні завдання, ускладнюють і розширюють їх зміст. Бесіди з учнями та батьками, спостереження, вивчення дитячих робіт дозволяють більш цілеспрямовано проводити індивідуальну роботу зі школярами.

Види індивідуальної позакласної роботи:

- дослідження і спостереження у природі, куточку живої природи, теплиці, на навчально-дослідній земельній ділянці,
- виготовлення годівниць та штучних гніздів для птахів, їх розвішування,
- проведення фенологічних спостережень,
- шефство над сільськогосподарськими тваринами,
- підготовка до участі в конкурсах, олімпіадах, турнірах,
- самоспостереження,
- випуск стінгазет,
- виготовлення засобів наочності,
- позакласне читання,
- підготовка доповідей та рефератів,
- підготовка виступів на конференції,
- написання науково-дослідних робіт в МАН тощо.

Вчитель допомагає учням вибрати тему досліджень, рекомендує прочитати відповідну літературу, розробити методику проведення дослідження чи спостереження, цікавиться ходом роботи, радить, як можна подолати ті чи інші труднощі і т.д.

Таким чином, вчитель з'ясовує інтерес школярів до біології, створює умови для його

подальшого розвитку, залучає учнів до проведення фенологічних спостережень, дослідів, позакласного читання тощо.

Результати індивідуальної роботи використовуються на уроці, у роботі гуртка, в замітках стінгазет та бюлетенях з біології.

Як правило, ті учні, що ведуть інтенсивну індивідуальну роботу, є активними учасниками і таких масових заходів, як виставки, конкурси, олімпіади, огляди.

Для активізації індивідуальної позакласної роботи з біології:

- спеціально випускаються бюлетені під керівництвом учителя (наприклад, «Що можна спостерігати в природі навесні», «Цікаві досліди з рослинами», «Спостереження за власним організмом»),
- випускаються бюлетені з анотаціями науково-популярної літератури,
- організують виставки книг, колекцій, кращих робіт учнів.

2. Позакласне читання з біології

Позакласне читання є особливим видом самостійної пізнавальної діяльності учнів, який полягає в опрацюванні учнями рекомендованої науково-популярної та художньої літератури, організовується в позаурочний час, здійснюється під непрямим керівництвом учителя, безпосередньо спонукається власними мотивами учня, його інтересами і спрямований на самоосвіту, розвиток і виховання учнів.

Його мета – розширити світогляд і поглибити знання школярів, розвивати мислення, підвищити інтерес до предмета через призму художнього образу чи наукового твору. Поряд з усіма шкільними заходами позакласне читання виховує в учнів любов до книги, прагнення до постійного спілкування з нею, привчає школярів до систематичного читання рекомендованої літератури.

Завдання вчителя при цьому – залучити якомога більше учнів до читання книги, допомогти засвоїти отриманий матеріал.

Читання науково-популярної літератури викликає в учнів бажання проводити досліди, спостерігати, конструювати.

Часто школярі, які не мали достатнього інтересу до навчальних занять, внаслідок читання науково-популярних книжок з біології змінили своє ставлення до предмета, і біологія ставала основою їхньої майбутньої професії. Дана література дає змогу значно розширити й поглибити знання школярів. У школярів виробляється вміння публічно виступати, відбирати з великої кількості матеріалу потрібний саме для даної теми.

Позакласне читання науково-популярної біологічної літератури повинно бути пов'язане зі змістом самого уроку або позакласною роботою з біології в школі.

Учителю-біологу при підборі рекомендованої літератури необхідно:

- ✓ добре знати ті книги, які він буде пропонувати учням,
- ✓ рекомендуючи ту чи іншу книжку має знати її переваги та недоліки, попереджаючи про них учнів.
- ✓ враховувати наявність потрібних книг у шкільній бібліотеці.

Якщо учні зацікавилися яким-небудь питанням, поставленим на уроці, або з теми є цікава книга, можна організувати після уроків читання її всьому класові або визначеній групі учнів. Наприклад: прочитати про інстинкти у комах, про перельоти птахів, роботи вчених, історії відкриттів і т.д.

Проведення позакласного читання:

- Роблять без великого розриву в часі між уроком і позакласним читанням з цієї ж теми.
- Можна організувати без особистої участі вчителя. Учні можуть самі проводити колективне читання в школі або вдома.
- Можна складати реферати чи доповіді, брати участь у диспутах, конференціях, вікторинах та олімпіадах.

Добре налагоджене позакласне читання **може сприяти створенню біологічних гуртків.**

Для початку:

- в позаурочний час учитель влаштовує з учнями якогось одного класу голосне читання невеликої, але цікавої статті,
- потім – захоплюючої художньої книжки біологічного змісту (її не обов'язково читати всю, краще спинитись на кульмінаційному моменті одного з уривків).
- після кількох таких занять, коли виявиться, що дехто з школярів захопився читанням, з їх числа можна організувати гурток.

Якщо позакласне читання проводити методично правильно, школярам прищеплюються навички роботи з книгою, розвивається інтерес до неї, збагачується пам'ять, активізуються знання і розширюється світогляд.

Методика проведення позакласного читання:

- 1) перед початком читання необхідно провести бесіду про те, як потрібно працювати з книгою:
- 2) учням повідомляються вихідні дані про неї (прізвище й ініціали автора, назва книги, видавництво і рік видання).
- 3) після знайомства з передмовою автора безпосередньо приступають до читання.
- 4) к процесі читання даються необхідні коментарі до тексту, пояснюються незрозумілі слова і вирази, розкривається зміст нових понять і т.п.
- 5) дотримання режиму читання - читання повинне бути виразним, інтонаційним. тривалість читання в залежності від віку може бути від 30 до 45 хвилин у 5-8 класах і від 1,0 до 1,5 години в 9-11 класах.
- 6) після читання організовується колективне обговорення прочитаного матеріалу. Це привчає школярів до послідовного викладу думок, підвищує культуру їхнього усного мовлення.

Способи залучення школярів до позакласного читання.

1. Згадування і показ книги на уроці.

Показ конкретної книги доречний у молодших і в старших класах. Молодших школярів приваблює яскрава обкладинка, 2-3 ілюстрації, коротка розповідь за змістом. Старшокласникам за допомогою стислого критичного аналізу можна рекламувати новинки книгарень і бібліотек.

Рекомендація літератури починається зі згадування **автора і книги** на самому уроці і **показу** учням цієї книги, особливо якщо мова йде про класичний твір.

2. **Використання цитати із книги із вказівкою назви та автора** (Цитата має бути відповідати змістові уроку чи позакласного заняття, бути цікавою настільки, щоб спонукати учнів прочитати книгу повністю. Можливо, для цього варто використати прийом переривання читання в найбільш цікавому місці).

3. **Ознайомлення дітей зі списками художньої і науково-популярної літератури з біології** (Список можна вивісити в класі або дати переписати учням у «Щоденники читача». Можна художньо оформити у вигляді таблиць (тема і книги) і плакатів)

4. **Огляд літератури, яка стосується відповідної теми** (проводить учитель в середніх і старших класах. Огляд супроводжується глибоким аналізом і оцінкою на заняттях учнівського об'єднання, поверхневим – на уроках біології)

5. **Виставка щоденників читача, творів за певною книгою** (у «Щоденник читача» учень записує прізвище автора і назву кожної прочитаної книжки. Учень може далі вказати, чи сподобалась книжка, чим саме, що викликало критичні зауваження, коротко переказати найцікавіші епізоди, вписати цитату тощо)

6. **Складання відгуку про книжку для стінної газети, альбому, бюлетеня (Відгук-рецензію** можна оформити у вигляді реферату, який учень зачитує на одному із засідань гуртка. За допомогою рецензії можна виявити рівень учнівської уваги, розуміння теми і змісту, особистісне ставлення до певних фактів. Рецензії-реферати варто зберігати в кабінеті біології, ознайомлення з ними може

спонукати інших учнів до прочитання рецензованої книги. У класі можна застосувати таку форму роботи, як **колективний альбом відгуків** на цікаві твори, в якому кожний учень має записати хоч один відгук про книжку, яка йому найбільше сподобалася. Ці відгуки розглядаються в колективі. Крайні художники класу оформляють такі альбоми, ілюструють їх. Відгуки можна вміщувати в стінній газеті або в спеціальному альбомі)

7. **Читання вголос тексту книги** (проводиться в позаурочний час і має тривати не більше 20-30 хвилин. Потім учні обговорюють цю книгу. У юннатівському гуртку можна організувати систематичну «годину читання» біологічної книги. Ці години дають змогу вчителю систематично стежити за читанням учнів, вчити вибирати твори для читання, перевіряти читачів).

8. **Підведення підсумків читання влітку** (оглядова бесіда вчителя на основі перевірки читацьких щоденників учнів або письмових робіт на тему «Що я читав улітку» виступи окремих читачів)

9. **Заняття в бібліотеці на тему** „Як користуватися картотекою, каталогами” і виконання учнями практичних вправ; короткі бесіди про культуру читання (історія друку, елементи книжки, уміння використовувати передмову і післямову в книжці, довідковий та ілюстративний матеріал – словники, карти, схеми, ілюстрації тощо), як читати книжку, як скласти план прочитаного і т. д.

10. **Виставка книг у шкільній бібліотеці** (поряд з книжкою, що стоїть у вітрині, розміщують коротку анотацію. Екскурсоводи-старшокласники під час великих перерв розповідають тим, хто цікавиться, зміст підібраних книг, звертають увагу на найцікавіше в книжці, викликаючи цим бажання прочитати її).

11. **Організація бібліотечки в кабінеті біології** (Бажано в кабінеті біології мати бібліотечку. Вона значно полегшує організацію позакласного читання. Класна бібліотечка може складатися з книг шкільної бібліотеки і особистих книг учнів. У психологічному плані значення її в тому, що книги біологічного змісту постійно на очах учнів. Бібліотечку організовують здебільшого самі учні. Обслуговують її вибрані дітьми бібліотекарі. Книги обліковуються, кожний читач має свій формуляр)

12. **Зустрічі з письменниками й авторами книг** (Дітям буде цікаво побачити тих людей, які самі пишуть книги. Школярі матимуть можливість поставити автору запитання, уточнити для себе окремі деталі, незрозумілі місця, висловити свою думку. В кінці зустрічі можна організувати вікторину за змістом книги для визначення кращого читача).

13. Шкільні вечори, присвячені певній книзі (в окремих випадках можлива організація **вечора біологічної книги** (огляд найбільш цікавих книг, карнавал книг, читання уривків, інсценівка змісту, виставка і т.д.).

14. **Виконання певних пізнавальних завдань за змістом книги** (наприклад, учням роздають спеціально написані на картках цитати з певних книг, дають запитання для роботи над текстом. Потім пропонують прочитати вибрані місця з книг у зв'язку з роботою у живому куточку, на навчально-дослідній ділянці тощо; окремим учням доручають доповіді за цими творами. Школярі, виконавши ці завдання, виявляють бажання читати не тільки рекомендовані розділи, а й весь твір).

15. Читацькі конференції

- Читацька конференція є важливим засобом пропаганди біологічної літератури. На ній відбувається широке обговорення учнями середнього й старшого шкільного віку науково-популярної та науково-художньої літератури з біології. Участь у ній вимагає певної самостійності учнів. Конференції є прямим продовженням позакласного читання, його завершальним етапом.
- Читацькі конференції поглиблюють знання учнів з біології, допомагають глибше зрозуміти зміст твору, прищеплюють інтерес до науково-популярної літератури біологічної тематики. Вони вчать висловлювати свої думки, відстоювати свою оцінку твору, героїв, їх вчинків.
- У 6-7 класах читацька конференція наближається до бесіди, а в 8-11 класах учні виступають із повідомленнями чи доповідями.

За своєю метою конференції поділяються на тематичні та рекомендаційні.

Мета тематичної конференції – повідомити учнів про нові факти, розширити їхні знання,

перевірити правильність і глибину вивченого. На цих конференціях учні не завжди позитивно оцінюють книжку, але обґрунтовані й змістовні виступи учнів – доказ їхнього інтересу до теми.

Мета рекомендаційної конференції – пропаганда науково-популярної літератури серед школярів. Метод її проведення – доповіді учнів, які прочитали цікаві книжки і хочуть звернути на них увагу своїх товаришів. Важлива умова успіху такої читацької конференції – це вдалий добір книжок.

Готуючи будь-яку читацьку конференцію, складають **чіткий план** самої підготовки, намагаються якомога більше залучити читачів, розробляють **теми для виступів**, організовують **консультації для доповідачів**.

Підготовка до конференції починається з вибору твору або визначення теми конференції.

Якщо конференція присвячується одному твору, він має бути досить відомим, який може здобути популярність у юних читачів. Робота над цим твором матиме позитивний виховний вплив на учнів.

Конференція, присвячена *творчості письменника*, може бути пов'язана з відзначенням ювілейної дати.

Конференції можна присвятити, наприклад, таким темам: „Подорож з кімнатними рослинами”, „Дивацтва у світі тварин”, „Визначні досягнення в біології”, „На шостому континенті”, „Перспективи генної інженерії” та ін.

Щоб правильно організувати **обговорення книги**, необхідно насамперед визначити **мету обговорення**, а саме:

- навчити учня уважно і осмислено читати книгу;
- домагатися творчої оцінки прочитаної книги;
- виховувати в учнів вміння дискутувати, відстоювати свою думку. При цьому потрібно звернути увагу на такі деталі:
 - організатору обговорення треба самому уважно прочитати або знову переглянути книгу, яка визначена для обговорення;
 - подбати, щоб учасники диспуту мали змогу прочитати книгу (для цього треба, щоб у бібліотеці цих книг було кілька примірників);
 - визначити питання для обговорення і заздалегідь довести їх до відома учнів;
 - крім вибраної для обговорення книги, рекомендувати учням інші книги спорідненої тематики, щоб при обговоренні можна було зробити відповідні порівняння;
 - запитання для обговорення складати так, щоб вони націлювали не на переказування твору, а на розкриття його ідейного змісту;
 - включати такі запитання, відповідаючи на які юний читач виявляв би своє ставлення до питання, що розглядається, і до книги в цілому.

Читацька конференція, в основному, проводиться за таким планом:

- вступне слово організатора, в якому даються короткі відомості про автора книги та визначається мета обговорення;
- виступи учасників обговорення, в яких звертають увагу не тільки на зміст, а й на мову, стиль і художні засоби, які застосує автор;
- заключне слово керівника обговорення.

Проводить конференцію ведучий (вчитель або підготовлений учень). Він має жваво й цікаво вводити учнів у чудовий світ книжок, намагаючись залучити до участі в конференції якнайбільше учнів, зокрема тих, хто не готував виступу. Ведучий на конференції говорить вступне слово та спрямовує увагу слухачів на кожну доповідь.

Після виступів учнів вчитель підсумовує роботу.

16. Заочні подорожі за матеріалами книг

Застосовують найчастіше при ознайомленні з науково-популярною літературою, хоч в кожній „подорожі” використовують і художні твори.

Заочні подорожі організують на основі регулярного позакласного читання і широкої творчої самодіяльності їх учасників – переважно учнів середнього шкільного віку. Суть їх полягає в тому, щоб створити ілюзію справжнього відрядження певної групи „учнів-мандрівників” у далеку подорож.

Мета заочної подорожі (експедиції) – розширити читацькі інтереси в дітей, прищепити їм любов до серйозної літератури, правильно спрямувати їх бурхливу енергію й безмежну допитливість.

Оскільки така „подорож” уявна, засоби пересування можна обрати найфантастичніші – від „машини часу” до „всюдихода”. Об’єктом подорожі може бути рідна країна, ті її куточки, які найбільш привертають увагу учнів (ендемичні та реліктові рослини і тварини) а також інші країни.

Подорож за книжками” цікава читачам і тим, що має елементи гри, дає простір їх уяві, фантазії. Задовольняє „подорож” певною мірою й інтерес дітей до пригодницького жанру, оскільки в літературі про подорожі завжди багато несподіванок і пригод, що імponує прагненню дітей до всього незвичайного. Уявні експедиції сприяють зміцненню міжпредметних зв’язків, розвитку почуття товарищескості й дружби.

17. Проведення ігор та конкурсів за змістом книги.

Учитель повинен цікавитися, що читають учні, запитувати про це в класі, розмовляти при нагоді з окремими учнями про їх читання. Це створює атмосферу інтересу до позакласного читання, викликає бажання учнів радитися з учителем про вибір творів для читання, запитувати у нього про складну для розуміння ситуацію, образ та ін. Вчителю необхідно проводити з учнями бесіди на матеріалі прочитаних книг, дати їм можливість обмінятися думками про улюблені твори, систематично стежити за читанням учнів, допомагати їм вибрати книги, формувати в них погляди і переконання.

У біологічному гуртку варто організувати групу аматорів натуралістичної книги, яка стане організатором і пропагандистом позакласного читання з біології в школі.

3. Використання колекціонування в позакласній роботі

Багато школярів, особливо середнього шкільного віку, захоплюються різноманітним колекціонуванням (марок, листівок, календарів, різних видів кактусів, черепашок молюсків, плодів і насіння рослин тощо). Педагог повинен насамперед виявити, хто і яким видом колекціонування захоплюється, яку мету перед собою ставить, які має досягнення, з якими труднощами зустрічається, якої потребує допомоги.

Головне **завдання** в колекціонуванні не накопичувати експонати, а вивчати їх. Можна створювати секції за тематичністю і спеціалізацією при кожному учнівському об’єднанні.

Приклади філателістичної секції: створення колекцій „Рослини України”, „Рідкісні тварини”, „Лікарські рослини України”, „Отруйні та їстівні гриби”, „Рослини і тварини Червоної книги”, „Птахи”, „Комахи” тощо.

Учитель може використати захоплення учнів для розширення і поглиблення біологічних знань учнів.

Наприклад, у школі можна провести такі заходи для філателістів:

- конкурси юних філателістів (розповідь про рослини чи тварин, зображених на марках);
- вікторини з марками;
- визначення рослин і тварин на марках;
- виставка тематичних колекцій;
- створення тематичних альбомів і т.п.

Захоплення учнів колекціонуванням можна спрямувати так, щоб вони отримували нові знання, збагачувалися відомостями про рослини і тварини України та світу.

Колекціонування природних об'єктів вимагає контролю і керівництва з боку вчителя. Потрібно вчити колекціонуванню, не допускаючи випадків знищення корисних тварин і рослин. Особливо необхідно пояснити недопустимість колекціонування пташиних яєць, рослин і тварин, занесених до Червоної книги. Краще запропонувати зібрати колекцію комах-шкідників. Дітям потрібно пояснити, як правильно оформити зібраний матеріал.

Якщо багато учнів мають вдома домашніх тварин, то буде цікаво організувати виставку собак, котів, хом'ячків, папуг, акваріумних рибок.

Одним із дитячих захоплень є фотографування. У школі можна організувати фотовиставку, присвячену певній темі з курсу біології.

Організація фотовиставки:

- вивішується красиво оформлене оголошення,
- заздалегідь пишеться повідомлення в стінній газеті,
- всі експонати попередньо переглядаються,
- складається план проведення виставки,
- вчитель готує вступне і заключне слово.
- учасники виставки під керівництвом вчителя готуються до пояснення експонатів.

4. Індивідуальна робота з обдарованими та здібними учнями

Індивідуальна робота із здібними та обдарованими учнями включає підготовку до олімпіад, виступів на конференціях, написання наукових робіт біологічної тематики в МАН та інше.

Необхідно проводити роботу, спрямовану на виявлення і розвиток обдарованих дітей, організовувати проведення олімпіад, конкурсів та інших змагань серед учнівської молоді.

Участь в олімпіаді для багатьох учнів є першим кроком у велику науку.

1) підготовка до олімпіад

Важливим є комплексна теоретична, практична та психологічна підготовка школярів до інтелектуальних змагань. Підготовка до олімпіади – це природне продовження розвитку знань, умінь і навичок, одержаних на уроках, але за умов більшої самостійності учнів.

До організації теоретичної та практичної підготовки школярів належать:

- ✓ особисте цілеспрямовання учня,
- ✓ максимальна самостійність,
- ✓ змістова підготовка з усіх природничо-математичних дисциплін,
- ✓ випереджальний рівень складності навчального матеріалу,
- ✓ аналіз завдань минулорічних олімпіад, а
- ✓ наліз та самоаналіз виконання олімпіадних завдань,
- ✓ оцінка власних результатів.

Підготовка до *шкільної олімпіади* включає такі етапи:

1. Постановку перед учнями мети та завдань олімпіади, обговорення з ними плану підготовки.

2. Самостійне повторення (за планом) всього вивченого курсу біології в обсязі шкільного підручника.

3. Керована вчителем підготовка до виконання практичних завдань. Робота у шкільному біологічному кабінеті з мікроскопом, колекціями, гербарним матеріалом.

4. Самостійне опрацювання науково-популярної літератури з біології.

5. Після підведення підсумків олімпіади настає рефлексивно- оцінювальний етап. Аналіз та самоаналіз результатів створюють умови для корекції і планування подальшої індивідуальної роботи з підготовки до наступних етапів олімпіади.

3) написання наукових робіт біологічної тематики в МАН та інше

Учні, які мають потяг до наукової діяльності, здібності та успіхи у вивченні біології, можуть також брати участь у конкурсі захисту **науково-дослідницьких робіт Малої академії наук України**. У МАН учні проходять школу дослідництва, експериментаторства, пошуків; вчать захищати свої ідеї, відстоювати власну позицію; самовизначаються й готуються до науково-дослідної діяльності.

Пошук і відбір слухачів МАН відбувається в трьох основних напрямках:

- переможців шкільних, районних та обласних конкурсів і олімпіад;
- відбір серед дітей, які вже вступили до ліцеїв, гімназій та спеціалізованих шкіл, тобто дітей, котрі вже виявили свої здібності,
- система конкурсно-екзаменаційного відбору розумово обдарованих учнів, які виявили бажання навчатись у певній секції МАН, чи рекомендованих вчителями загальноосвітніх шкіл.

Мала академія наук природничого спрямування є творчим об'єднанням учнівської молоді, яке допомагає молодшому поколінню визначитись з професією і поглибити інтелектуальний та духовний її потенціал. Є в МАН хіміко-біологічне відділення, де працюють такі секції: біології, хімії, екології, психології, медицини, сільського та лісового господарства.

Щорічно в усіх обласних центрах України проходять конкурси захисту науково-дослідних робіт учнів – членів МАН України. У конкурсі беруть участь учні 9-11-х класів загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та позашкільних закладів, які є слухачами, кандидатами та дійсними членами територіальних відділень МАН.

До головних завдань Малої академії наук належать:

- створення відповідних умов для творчого самовдосконалення учнівської молоді;
- подальший розвиток та підтримка талановитої і обдарованої молоді,
- сприяння додатковій освіті учнів та залучення її до науково-дослідної роботи;
- пропаганда наукових досліджень учнівської молоді;
- забезпечення державної підтримки представників майбутньої наукової еліти.

Навчальна програма кожного відділення МАН передбачає передусім індивідуально спрямовану роботу з обдарованою молоддю.

Всеукраїнська заочна біологічна школа учнівської молоді (ВЗБШ) як структурна одиниця Малої академії наук забезпечує потреби цілеспрямованої молоді у здобутті знань, умінь і навичок у галузі природничих наук, створює умови для розвитку її креативних можливостей, залучає до науково-дослідної діяльності і експериментальних робіт, сприяє вибору майбутньої професії.